

Bronius MASKULIŪNAS

*Vilniaus universitetas***DĖL VIENO POSESYVUMO RAIŠKOS ATVEJO SENUOSIUOSE RAŠTUOSE**

Posesyviniai santykiai senuosiuose lietuvių kalbos raštuose¹, be kitų priemonių, gali būti reiškiami ir veiksmažodžio *būti* konstrukcijomis su adesyvu. Paprastai adesyvas reiškia, kad veikėjas arba veiksmas yra prie pat to daikto, kuris pasakomas šiuo linksniu (LKG I 209). Tačiau kartais lokalinė adesyvo reikšmė turi gana ryškų posesyvinį atspalvį (plg. Fraenkel 1929, 23–24; Laigonaite 1957, 33–34)². Anot Benvenisto (1974, 213), senosiose indoeuropiečių kalbose reikia skirti posesyvines veiksmažodžio *būti* konstrukcijas su genityvu ir su datyvu, nes jos išreiškia du skirtingus posesyvumo kategorijos aspektus: kilmininko konstrukcija išreiškia priklausymo santykį, o naudininko – turėjimo santykį. Minėtoji adesyvo konstrukcija semantiškai yra sinonimiška naudininkui³ (plg.: *nieko Dievui meilafnio o nieko žmonefiąmp rētefnio nera* (čia ir kitur retinta mano – B. M.) DP 497_{43–44}), o patį posesyvinių santykių raiškos tipą galima pavaizduoti taip:

$$P^{ades} [B \text{ 'būti' } A],$$

kur P – posesorius, B – koks nors vardas – santykis (turėjimo objektas), A – koks nors atributas⁴. Šios formulės narių vieta nėra griežtai fiksuota. Adesyvas gali eiti ir

¹ Medžiaga tyrimui rinkta iš skirtingiems XVI–XXVII a. raštų variantams atstovaujančių to paties pobūdžio šaltinių: J. Bretkūno *Postilės*, M. Daukšos *Postilės* ir K. Sirvydo *Punktų sakymų*. Tačiau norint susidaryti išsamesnį vaizdą, visiškai neatsisakyta ir kitų to laikotarpio raštų duomenų.

² Skirtinos tiesiogiai posesyvinės konstrukcijos, kurių pagrindinė reikšmė yra posesyvumas, ir netiesiogiai posesyvinės konstrukcijos, kurios, be posesyvinės, turi dar ir kitą reikšmę (plg. Mološnaja 1989, 113). Konstrukcijos su adesyvu dažniausiai priklausytų antrajai grupei; posesyvumas čia labai susijęs su lokalumu.

³ Kartais senuosiuose raštuose galima aptikti ir su genityvo konstrukcija koreliuojančių adesyvo junginių su *būti*, pvz.: *kaiþ būdas Židūfiamp lāidot* DP 180_{4–5}, *pāhoniāmp priefzus būwo būdas* DP 138₁, *krikszionifiāmp ifz kur' toklāi akhumas* DP 485_{10–11}, *žmonefiāmp małone yr' apwilānti* DP 600_{31–32}; *Labay dide kunčia ir fopulis Diewiep* PS I 375_{25–27}, *Labay dide neturte Diewiep* PS I 376_{5–6} ir pan. Dabartinėje lietuvių kalboje aptariamąsias konstrukcijas atitinka arba atributiniai kilmininko junginiai, pvz., *žydu laidojimo būdas*, arba vadinamasis teminis genityvas (žr. Bulygina, Stalmanė 1985, 210), pvz.: *pagonių (yra) kitoks būdas*, *Dievo (yra) didelė kančia* ir pan.

⁴ Dėl formulės žr.: Fillmor 1981, 464; plg. Rosinas 1988, 22.

prieš veiksmožodžio *būti* formas, ir po jų; nefiksuota ir atributo vieta (kartais jo gali ir nebūti). Gramatinis ir semantinis subjektai tokiose konstrukcijose realizuojami skirtingai (plg. Arutjuna 1991, 498), gramatinis subjektas (paprastai reiškiamas vardininku) yra turėjimo objektas, o semantinis sutampa su posesorium⁵, pvz.:

žodis būwo Diewiep DP 44₁₅, Katholikũfiamp̄...yr tiėkag to nōbažnumo DP 293₃₉₋₄₀, yrá tũšemp̄ Ewangelikũšemp̄ [tikėjimas] DP 445₁₃, Viššotinis Teológofiamp̄...mokštas yra DP 520₃₇; Vntras niekas ira žmogump PS I 119₂₂₋₂₃, Diewiep ira gražibe ir gieribe PS I 172₅₋₆, šzodis buwa Diewep EE 11₂₃, ta esti malone Diewiepi EE 67₁₂₋₁₃ ir t. t.⁷

Gana dažnai posesoriaus vaidmenį atlieka asmeninių įvardžių adesyvas, tačiau šiuo atveju savo reikšme jis yra labai glaudžiai susijęs su inesyvu ir paprastai nurodo vidinės būsenos turėtoją⁸, pvz.:

idánt ir mũšimp̄...wiššiušimp̄...butu [dvasios stiprybė] DP 22₃₄₋₃₅, iũšemp̄ būwo giwatá tikróii DP 40₅₀₋₅₁; kad mušimp̄ meile Diėwo butu DP 472₂₆, karališta Diėwo mũšimp̄ pacziũšimp̄ yra DP 528₃₈; milista Diewo buwo iump PS I 163₂₀, Iump...ira wifl ižday PS I 189₂₀₋₂₁, škayčius menefiu io tawimp ira PS I 110₂₈₋₁₁₁; Dwafe Wiefchpaties ira manip BP II 47₂₅₋₂₆, Iampi buwa Giwata BP II 270₉₋₁₀, ir mušip butu Schwenta Dwafe BP II 140₁₂ ir kt.

Paminėtinios konstrukcijos su asmeninių įvardžių adesyvu, kai turėjimo objektas priklauso pagrindiniam sakiniui (dažniausiai yra jo subjektas), o posesorių nurodo prijungiamasis sakiny (daugiausia tokių konstrukcijų – Daukšos *Postilėje*), pvz.:

Dwafiá Diėwo / kuri iem̄p yr DP 261₁₂, priefakei...tos succelsios kuriii mušimp̄...yrá DP 505₂₃₋₂₄, šzwiefumas tikėiimo kuris mušip yrá DP 562₇, bažnīczia Dwafios S. kurīi iũšip yrá DP 572₄₇₋₄₈; dwafas žmogaus / kuris ira iump PS I 87₇₋₈ šwiefibe / kuri tawimp ira EP 199₁₂₋₁₃ ir t. t.

⁵ Posesyviniai santykiai tokiose konstrukcijose, kaip ir apskritai senuosiuose raštuose, dažniausiai priklauso neatskiriamosios priklausomybės sferai, susijusiai su vidiniu žmogaus pasauliu. Posesorius čia paprastai yra Dievas arba žmogus, o jo turėjimo objektai dažniausiai yra įvairios abstrakčios esybės (meilė, tikėjimas, tiesa, padorumas etc.). Konkretus turėjimo objektas pasitaiko labai retai.

⁶ Pastaba: renkant duomenis naudotasi J. Bretkūno *Postilės*, B. Vileto *Evangelijų bei Epistolų* ir J. Jaknavičiaus *Evangelijų* kompiuterinėmis žodžių formų konkordancijomis (1996 m. ir 1997 m. parengtomis LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojų O. Aleknavičienės, M. Lučinskienės, R. Petkevičiaus, V. Zinkevičiaus (programuotojas), vadovaujamų habil. dr. S. Ambrazo), įtrauktomis į „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą“.

⁷ Retais atvejais posesyvinės reikšmės atspalvio turėjimą galima įžiūrėti ir predikatinėse inesyvo konstrukcijose, pvz.: *kokis tikėiimas arbá wiėra anũ mętu Lėkũfia bū DP 443₉, tularópos nũdzios ir pacziũšę Pópiežiũšę raždawós DP 459₃₇, Yrá Angelũše meile / yra czifstatá DP 601₂₄ ir kt.*

⁸ Kai kurie tyrinėtojai mano, kad tokio tipo adesyvas nurodo tik pačią vidinę būseną, o ne jos turėtoją. Tačiau kartu pastebima, kad adesyvo pranašumas prieš inesyvą tokiose konstrukcijose gali būti aiškintinas adesyvo posesyvinės reikšmės turėjimu (Gelumbėckaitė 1997, 188–190); plg.: *Dwaffia Schwenta buwa ieme BP I 217–218₁, Dwafe Wiefchpaties ira manip BP II 47₂₅₋₂₆.*

Asmeninių įvardžių adesyvo ir inesyvo posesyvinės reikšmės artimumą rodo Daukšos *Postilės* lyginimas su Wujeko tekstu. Ir adesyvą, ir inesyvą Wujeko *Postilėje*⁹ paprastai atitinka prielinksnio *w* konstrukcija su vietininku¹⁰, pvz.:

Dwafia S. búwo i a m i m p DP 429₃₂₋₃₃ – *Duch ś był w n y m* W 422₄₃; *Dwafiá S. búwo i a m e* DP 426₃₉₋₄₀ – *Duch święty byl w n i m* W 420₅.

Taip pat aptariamuosius posesyvinius adesyvo junginius verčia ir K. Sirvydas, pvz.: *Ikayčius menefiu io tawimp ira - liczba mieściow iego w ciebe iest* PS I 110₂₈₋₁₁₁, *ira bałfas...tump – iest głos...w tym* PS I 139₂₋₃, *iump ira pilnibe – w nim iest pełność* PS I 178₁₇₋₁₈ ir kt.

Lietuvių kalbos posesyvinės konstrukcijas su kitų vardažodžių (taip pat ir kai kurių įvardžių) adesyvu lenkiškajame šaltinyje dažniausiai atitinka veiksmožodžio *być* (*būti*) ir prielinksnio *u* su kilmininku konstrukcija, pvz.:

páhonifiamp priefzus búwo búdas DP 138₁ – *v Pogánow przeciwny był obyczaj* W 139₄₉₋₅₀, *Katholikúfiamp...yr tiékag to nôbažnumo* DP 293₃₉₋₄₀ – *v Kátholikow...iest nie-co tego nabożeńftwá* W 291₂₀₋₂₂, *Didęfnis [tikėjimas] búwo taip ligônip žmonáip* DP 369₁₄ – *Więtsza [wiara] była v tey chorey niewiásty* W 363₈₁; *Ira dawadžiaimas dayktu neregimu Apafztaliep – iest dowod rzeczy nie widomych v Apostoła* PS I 224₁₂₋₁₄ ir kt.

Tačiau yra ir kitokių lenkų kalbos šaltinio atitikmenų, pvz.:

yra patis intikėiimas...tamp wéidmainip DP 316₂₇₋₂₈ – *iest lámá wiára...w tym Pháryzeufzu* W 313₂₄₋₂₇; *tamimp...mėite Diéwo tobuta yra* DP 236₁₄ – *w tym...miłóść Boža iest dołkonála* W 235₈₃; *Didžiaufios gámtos móterifzkamp tos yra* DP 472₅₀ – *Przednieyfe cnoty bialeygłowy fa te* W 476₁₀; *kaip búdas Židúfiamp láidot* DP 180₄₋₅ – *iáko iest obyczaj Żydom pogrebowác* W 182₃₆ ir kt.

Posesyvinė naudininko, o kartu ir su juo koreliuojančio adesyvo konstrukcija su veiksmožodžiu *būti* pasižymi semantine specifika, leidžiančia reikšti ir neigiamą posesyvumą (plg. G a m k r e l i d z e, I v a n o v 1984, 299). Gramatinio subjekto tokios konstrukcijos neturi, o semantinis čia taip pat sutampa su posesorium, plg.:

Nera iam ne ne wienos formos nei grafzibes BP I 417₁₅, *tielos nera iampi* BP II 435₂₄.

Lenkų kalboje neigiamo posesyvumo atveju vartojama konstrukcija su veiksmožodžiu *mieć* (*turėti*)¹¹; daiktavardžių (a) ir asmeninių įvardžių (b) adesyvo atitikmenys lenkiškajame tekste iš esmės tokie patys, kaip ir reiškiant teigiamą posesyvumą, pvz.:

⁹ Nors Daukša vertė iš antrojo ir trečiojo Wujeko *Postilės* leidimų (žr. P a l i o n i s 1999, 58–59), tačiau šiame straipsnyje remiamasi prieinamesniu ketvirtuoju (1596) leidimu, atsižvelgiant į tai, jog „lyginant WP trečiojo ir ketvirtojo leidimo tekstus nematyti, kad tie leidimai esmingiau skirtųsi“ (op. cit., 59).

¹⁰ Nors senuosiuose lenkų rašto paminkluose lokatyvo konstrukcija su prielinksniu *w* dažniausiai vartojama vietos reikšme, tačiau kartais ji gali įgauti ir kitokios reikšmės atspalvių (žr. T o p o r o v 1961, 118–119).

¹¹ Tai rodo, kad XVI–XVII a. lenkų kalbos virtimas „H-kalba“ buvo pažengęs gerokai toliau nei lietuvių kalbos analogiškas procesas.

a) *ner Wielzpatip Diewiep nieko ne padôraus DP 133₄₃ (: nie máłz v Páná Bogá nic niepodobniego W 135₅₂₋₅₃), Heretikûŝemp ner' nieko tokió DP 457₃₄ (: v Heretykow nie máłz nic takowego W 459₁₆₋₁₇), ŝandoros...Heretikûŝemp ner DP 458₅ (: zgody v...odŝczepiencow nie máłz W 459₅₅₋₅₆), nieko ŝmoneliamp rêtelnio nera DP 497₄₃₋₄₄ (: nic v ludŝi rŝadŝzego W 502₁₀₄₋₁₀₅);*

b) *tiefós iamimp ner' DP 236₄₃ (: prawdy w nim nie máłz W 235₈₂), makûlos ner' ne wienos tawimp DP 395₂₁ (: mákuły nie máłz w tobie ŝadney W 390₃₉), nér muŝimp ŝweikatos DP 423₂₅ (: nie máłz w nas ŝdrowia W 416₃₇); nera iumpi teyŝibes (: nie máłz w nim ŝpráwiedliwoŝci) PS I 30₁₈₋₁₉; pateptes nera tawimp (: niemałz w tobie ŝmaŝy) PS I 102₂₈₋₂₉, tiefos nera iampi BP II 435₂₄, Diewiep netiefos nera BP II 499₆₋₇ ir t. t.*

Į pastarosios grupės pavyzdžius labai panašios ir tokios pat konstrukcijos su inesyvu, tą liudija ir lenkiškasis tekstas, pvz.:

Ner' iame didŝio wârdo ŝŝelŝelo DP 423₁₋₂ (: Nie máłz w nim wielkiego imienia ćieniá W 415₁₀₉), dúkteres Syóno...kuriofé nieko ner DP 424₄₂₋₄₃ (: corki Syonŝkie...w ktorých nic nie máłz W 417₅₁₋₅₃); nera iuofe ŝweykatos (: nie było w nich ŝdrowia) PS I 125₂₀₋₂₁ ir kt.

Aptariamosioms adesyvo konstrukcijoms su *būti* semantiniu poŝiūriu priskirtinos ir retai pasitaikančios senųjų raštų posesyvinės konstrukcijos su kai kuriais kitais veiksmoždziais, pvz.:

permanik Dwafe Schwenta...tawip gi w e n a n c z e alba eŝanŝe BP II 125₂₁₋₂₂, Iampi gi w e n a pilnjbe Deiwiŝtes BP II 88₆₋₇; m u s i m p ... r â n d a s tóii ŝucceŝsia DP 460₂₁₋₂₂ (: v nas...ngyduie ŝię tá ŝukceŝŝya W 461₅₄₋₅₅); tos [prieŝastys] r u n d a ŝ i ir Diewiep (: te nayduig ŝię y w Bogu) PS I 12₈₋₉, Nuterioia ŝmogus...Diewu / kuriump wiŝa io ŝaymibe v ŝ g u l (: Vtraca cŝłowiek...Boga / w ktorým wŝzytko iego ŝŝcŝeŝcie ŝáwiŝło) PS I 152₂₁₋₂₆ ir kt.

Senuosiuose raštuose esama ir adesyvo konstrukcijų su veiksmoždžiu *turėti*. Tokiose konstrukcijose adesyvas paprastai vartojamas lokalumui reikŝti, tačiaŝ juo dažniau reiŝkiama ne adesyvui įprastinė vietos ŝalia reikŝmė, o inesyvui būdinga vieta viduje (lenkų kalbos atitikmenys tokie pat, kaip ir asmeninių įvardžių adesyvo konstrukcijose su veiksmoždžiu *būti* – adesyvą paprastai atitinka prielinksnio w konstrukcija su vietininku), pvz.:

Akis wiŝoŝkio pádaro páduŝŝj tur tawimp DP 332₅ (: Oczy wŝzego ŝtworzenia wŝáia w tobie W 328₅₆₋₅₇), turi pawaiŝdą támpi ŝmóguŝ / ir taip ŝmonáiŝ DP 371₄₂ (: máłz przykład w tym cŝłowieku / y w tey chorey niewieŝcie W 366₂₂₋₂₃), iamimp wiŝŝ dukléiimę ir páduŝŝj múŝy turetumbim' DP 447₃₀₋₃₁ (: w nim wŝzytkę wŝnoŝć y nádŝieię naŝŝe pokłádáli W 449₃₁₋₃₃); Jumps...buyti turime (: W nim...y ielŝelmy) PS I 95₁₅₋₁₇; turim prakurata / Tiewiep BP II 102₈, tu ne wienos dalies ne turi manipi BP I 360₁₂ ir pan.

Neigiamą posesyvinę reikŝmę turinčių tokių junginių aptikta tik Daukŝos *Postilėje*, pvz.:

manimp ne tur nieko DP 235₄₁₋₄₂ (: we mnie nic nie ma W 235₅).

* Daug dažniau vartojamas sangražinio įvardžio adesyvas, kuris su veiksmožodžiu *turėti* reiškia refleksyvų posesyvumą, pvz.:

turi lawip̃ ūžuŋni meiles DP 135₇₋₈ (: *ma w łobie ūtudnicę miłości* W 136₆₉₋₇₀); *elgeta tą gâmtą turėjo lawimp̃ pacziam̃* DP 544₈₉ (: *žebrák tę cnotę miał w łobie* W 269₃₁₋₃₂)¹²; *Swietas ū ūtwerimays / kuriuos lawimp̃ turi* (: *świát z ūtworzeniem / ktore w łobie ma*) PS I 16₂₁₋₂₃; *Turi dušia muū lawimp̃ ilzmoniu* (: *Ma duūzâ nâūzâ roūum w łobie*) PS I 92₁₋₂; *wilūus ūzidus... lawip̃ aukūa turinczius... per reūche* BP II 346₂₋₄; *turrit ubagus lawip̃* BP I 357₅₋₆ ir t. t.

Pastarajai grupei priklausytų ir panašios konstrukcijos su kai kuriais kitais veiksmožodžiais, pvz.:

Ewangelia... tris... pamokūtus lawimp̃ v ū ū r a k i n a DP 305₃₀₋₃₁ (: *Ewângelia... trzy... nâuki w łobie zâwiera* W 303₄₋₇), *priēžodis v ū ū r a k i n a lawimp̃ wilūa* DP 352₈ (: *przypowieū zâmyka w łobie wūūytko* W 347₇₂₋₇₃), *ê u c z e lawimp̃ galibe* DP 255₃₅₋₃₆ (: *czuie w łobie moc* W 253₅₀); *brolio moteri lawip̃ l a i k a i* BP I 29₆₋₇ ir kt.

Neigiamo refleksyvaus posesyvumo pavyzdžių su veiksmožodžiu *turėti* aptikta vos vienas kitas, pvz.:

lawimp̃ giwâtos ne turime DP 135₂₁ (: *w łobie ūywotâ nie mamy* W 136₉₇₋₉₈); *ne turi lawimp̃... galibes ir tobulibes* (: *nie maig w łobie... ūily y doūkonoūūūci*) PS I 174₂₇₋₂₈.

Postpozicijos etimologiškai ir semantiškai yra susijusios su prielinksniais. Postpozicija *-pi* yra kilusi iš baltų **prei* > liet. *prie*¹³. Todėl su aptariamosiomis posesyvinėmis adesyvo konstrukcijomis semantiškai koreliuoja veiksmožodžio *būti* ir prielinksnio *prie(g)* su naudininku konstrukcijos¹⁴. Tokių konstrukcijų tyrinētuose senuosiuose lietuvių raštuose aptinkama gana retai, kiek daugiau jų rasta tik Daukšos *Postilėje*, lenkiškajame tekste šias konstrukcijas atitinka prielinksnio *przy* konstrukcijos su vietininku¹⁵, pvz.:

prieg̃ Wielzpati ūancziam' / ne galėjo būt DP 72₄₁ (: *przy obecnoūci Pâńūskiey być nie mogł* W 73₇₂₋₇₃), *prieg̃ tai dūnâi yra kûnas mânas* DP 265₄₇ (: *przy tym chlebie iest ciâto*

¹² Į pastarąjį pavyzdį reikėtų žiūrėti kaip į turintį sangražos perteklių (plg. Martinet 1963, 537). Wujeko teksto atitikmuo tokio pertekliaus neturi. Plg. dar tokį Daukšos pavyzdį: *ne deganti bū ūzirdis mûū muūimp̃* DP 189₃₆₋₃₇. Dabartinėje kalboje šios konstrukcijos refleksyvinę reikšmę iš „sangražinio“ adesyvo yra perėmus sangražinis veiksmožodis: *Argi mûū ūirdys nebuvo užsidegusios* ŠR 1675.

¹³ Žr. Fraenkel 1929, 32–33; Stang, 1966, 231; Ambrazas 1982, 108–109; Rosinas 1995, 54. Tolesnėje kalbos raidoje postpozicijos vėl buvo keičiamos prepozicijomis. Plg. Daukšos *Postilės* ir dabartinio *Šventojo Rašto* vertimo identiškus pavyzdžius: *ūtôiulis iūg wūzpakalo k ô i o ū i a m p̃ i o* DP 476₉₋₁₀; *priėjusi iš užpakalio prie jo kojų* ŠR 1646.

¹⁴ Priklausymą, pavaldumą *prie* gali reikšti ir dabartinėje lietuvių kalboje, tik jis vartojamas ne su naudininku, o su kilmininku (LKG III 100; Tarvydaitė 1986, 95).

¹⁵ Lenkų kalbos vietininko konstrukcijų su prielinksniais *przy* ir *w* posesyvinės reikšmės artimumą Wujeko *Postilėje* liudija toks pavyzdys: *przy chlebie... âbo w chliebe iest ciâto Pânâ Chryūtufowe* W 408₉₈₋₁₀₀. Daukša šiuo atveju antrąją konstrukciją iš viso praleidžia: *prieg̃ dūnâi yra kûnas W.Chriūtaus* DP 415₃₂₋₃₃.

moie W 262₉₅₋₉₆), *idánt wifladós prieg Wielzpati lawám butúmbim* DP 484₁₋₂ (: *abyśmy ząwłze przy Pánnie swym byli* W 487₇₆₋₇₇), *priég trimus iaunikaicziamus... búwo Angelas* DP 523₆ (: *Przy trzech młodzieńcach... był Anyoł* W 534₄₄₋₄₆), *Prieg Apáfztału faitúfia lantiémus búwo... Angelas* DP 523₈₋₉ (: *Przy Apostołách w więzieniu będących był... Anyoł* W 534₄₈₋₄₉) ir kt.

Čia priskirtinos ir semantiškai sinonimiškos *prieg* konstrukcijos su kai kuriais kitais veiksmažodžiais, pvz.:

idant' wifsi ftiprei prieg iam' ftowetum bime DP 450₂₈ (: *abyśmy wszyscy mocnie przy nim stali* W 452₂₁₋₂₂), *ftiprėi prieg iam' [Dievui] ftowite* DP 534₄₀ (: *Státecznie przy nim stoićie* W 446₃₉₋₄₀) ir pan.

Atitinkamai anksčiau minėtos refleksyvų posesyvumą reiškiančios konstrukcijos *turėti lawimp* koreliuoja su prielinksninėmis konstrukcijomis *turėti prieg law*, kurių skaičius senuosiuose raštuose taip pat labai ribotas, pvz.:

ne túri prieg law to pádukfio DP 316₂₅₋₂₆ (: *nie ma przy sobie tey nádzieie* W 313₂₁₋₂₂), *manę teip turitę / prieg law ęllanti* DP 509₁₂ (: *mię ták maćie obecnego* W 521₆₅); *kitus... prieg law tureio* (: *inne... przy sobie miał*) PS I 41₃₋₅.

Tam, kad tai pačiai posesyvinei reikšmei reikšti Daukša vienu atveju vartoja linksnį, o kitu – prielinksninę konstrukciją, nemažos įtakos, matyt, turėjo verčiamo teksto originalas¹⁶, nes „vertėjas itin stengėsi be gyvo reikalo nenutolti nuo lenkiško originalo“ (Ambrasas 1998, 73). *Postilės* posesyvines prielinksnio *prie(g)* konstrukcijas su veiksmažodžiu *būti* lenkiškajame tekste dažniausiai atitinka prielinksnio *przy* konstrukcijos¹⁷, o posesyvinę reikšmę turinčias lenkų kalbos konstrukcijas *u + kilmininkas* ir *w + vietininkas* Daukša paprastai verčia posesyvinio adesyvu¹⁸. Tačiau, kita vertus, tokių prielinksninių konstrukcijų esama ir ne iš lenkų kalbos verstuose senuosiuose lietuvių kalbos raštuose, pvz.:

tur prieg lawes szodi Diewa VE 47₇, *idant schirdiefp detu... pilnašte kuri prieg Chrikshta schwenta jra* VE 56₇₋₉, *padarifu nem pagalba... kuri prieg jó butu* VE 50₁₅₋₁₆ (plg. Bretkūno: *padarifu pagalba... kurri su iū bus* BP I 176₈₋₉)¹⁹.

¹⁶ Apie kitų kalbų įtaką prielinksninių konstrukcijų įsigalėjimui žr. Palionis 1967, 189–191.

¹⁷ Nors, pavyzdžiui, refleksyvų posesyvumą reiškianti prielinksnio *prie(g)* konstrukcija su veiksmažodžiu *turėti* gali turėti ir kitoki atitikmenį: *manę teip turitę / prieg law ęllanti* DP 509₁₂ – *mie ták maćie obecnego* W 521₆₅. Dar palyginkime Petkevičiaus katekizmo, taip pat versto iš lenkų kalbos, pavyzdį: *turim táwe prieg lawi – mamy ćiebie przytomnego* PK 143₁₈₋₁₉. Apskritai lokatyvo konstrukcija su prielinksniu *przy* senojoje lenkų kalboje vartojama gana retai (Toporov 1961, 115).

¹⁸ Už adesyvo konstrukcijos lietuviškumą liudytų Daukšos *Postilės* „Paklidimus Teip pataifik“ skyrelyje esantis pavyzdys *múlimp' to būdo ner'* DP 631₃₂; tai originalus, ne verstinis pasakymas.

¹⁹ Pateiktieji B. Vilento pavyzdžiai rodo jau XVI a. vykusį *prie(g)* konstrukcijos pakitimą. *Būti* ir *turėti* – rimties veiksmažodžiai (plg. Benvenist 1974, 213–215), todėl jie turėjo eksplikuoti adesyvą. „Adesyvo konstrukcijose... prepoziciškai vartojamas prielinksnis *prie(g)* valdė naudininką“ (Rosinas 1995, 54). Po slinkties veiksmažodžių buvo vartojamas aliatyvas arba jo semantinis koreliatas – prielinksnis *prie(g)* su kilmininku. Tačiau, kaip rodo anksčiau pateiktieji pavyzdžiai, su veiks-

Originaliuose K. Sirvydo *Punktuose sakymų* posesyvinių adesyvo ir prielinksnio *prie(g)* konstrukcijų sinonimiškumą rodo ir toks metakalbinis komentaras:

Grazibe lauko prieg mani ira / teypagi gal tarit gražibe... wifu futwerimu manimp ira (: *Piekność polna przy mnie iest / także może rzeć / piękność... wŹytkiego Źtworzenia we mnie iest*) PS I 171₁₇₋₂₃.

Todėl čia atrodytų visai priimtina J. Palionio prielaida, „kad tam tikrais atvejais linksninių ir prielinksninių konstrukcijų pasirinkimui galėjo turėti reikšmės stilistiniai sumetimai“ (1967, 191).

Apibendrinamas senųjų lietuvių kalbos raštų linksninių ir prielinksninių konstrukcijų santykį, Palionis nurodo, kad ano meto raštų kalboje vykęs „kai kurių linksninių konstrukcijų nykimo ir prielinksninių įsigalėjimo procesas“, kuris intensyviausias buvęs prūsiniėje rašomosios kalbos atšakoje, o mažiausiai intensyvus – rytietiškoje (1967, 191). Iš viso konteksto paėmus ir paanalizavus tik konstrukcijas su posesyvine reikšme, vaizdas būtų kitoks. Apie prielinksninių konstrukcijų įsigalėjimą šiuo atveju kalbėti nereikia – adesyvas ryškiai dominuoja palyginti su prielinksnio *prie(g)* junginiais. Be to, daugiausiai prielinksninių posesyvinių konstrukcijų aptikta Daukšos *Postilėje*, atstovaujančioje viduriniajam raštų kalbos variantui (nors tam pačiam raštų variantui priklausančiame Petkevičiaus *Katekizme* užfiksuotas tik vienas kalbamosios vartosenos pavyzdys), o prūsiniėje Bretkūno *Postilėje* tokių konstrukcijų nerasta iš viso (minėtų konstrukcijų neaptikta ir tam pačiam raštų variantui atstovaujančio Vilento *Euangeliose bei Epistolose*; Vilento *Enchiridione* rasti trys pavyzdžiai su posesyvine prielinksnio *prie(g)* vartoseną); rytietiškojo raštų varianto Sirvydo *Punktų sakymų* pirmojoje dalyje užfiksuoti trys pavyzdžiai su prielinksnine posesyvine konstrukcija (tam pačiam raštų variantui atstovaujančiuose Jaknavičiaus raštuose – nerasta iš viso). Tačiau, kita vertus, panašus tiriamuosiuose raštuose ir posesyvinių adesyvo konstrukcijų santykis – daugiausia jų Daukšos *Postilėje*, žymiai mažiau – *Punktuose sakymų*, ir mažiausiai – Bretkūno *Postilėje*.

Dabartinėje lietuvių kalboje adesyvas aptinkamas tik lietuvių kalbos salelėse Baltarusijoje (LKG I 209; Zinkevičius 1966, 202). Adesyvo išnykimas aiškinamas jo reikšmės ir sintaksinių funkcijų sutapimu su inesyvu (Fraenkel 1929, 23–24; Palionis 1967, 170; Rosinas 1995, 65; Range 1995, 99–101). Šią evoliuciją atspindi ir posesyvinių santykių raiška senuosiuose lietuvių kalbos raštuose. Ta pačia reikšme pagrečiui čia gali būti vartojamas ir adesyvas, ir inesyvas, pvz.:

mažodžiais *būti* ir *turėti* (taip pat kai kuriais kitais rimties veiksmožodžiais) senuosiuose raštuose buvo vartojama ir konstrukcija *prie(g)* + *kilmininkas*. Dėl tokio šių konstrukcijų vartosenos susipainiojimo aliatyvas įgyja adesyvo reikšmę. Tai atsispindi ir posesyvinių santykių raiškoje, pvz.: *turėio gėrą intikėimą ir pāduksj W ChryŹtuŹop* DP 328₄₉₋₅₀ (: *mieli dobrą wiagrę y vŹanie ku Pānu ChryŹtuŹowi W 325₄₄₋₄₅*); *Kurie tieg priguli ChryŹtuŹop* (: *Ktorzy prawi przynaleza do ChryŹtuŹa*) PS I 219₄₋₅, *biū ir tieŹu du Źi o Ź p Źmogaus prigulinėiu mokslas* (: *prāw y vŹtaw do duŹze y ferca ŹŹlowieczego naleŹacych vmieiętnoŹ*) PS I 306₁₅₋₁₇.

m u s i m p n a s r ū l e nieko tákia!nio nei DP 293₄₃₋₄₄ (: *v nas w vsćiech nic gęstszego nie iest* W 291₂₈₋₂₉), *m u s i m p L ó k ũ l ę r â n d a s t ó i i s u c c e s s i a* DP 460₂₁₋₂₂ (: *v nas w Polŝcze náyduie się tá sukcessya* W 461₅₄₋₅₅), *k ó k f a i [g e r u m a s] n e w i e n a m ę ŝ m ó g u p n e b ũ* DP 477₁₇ (: *iáka [dobroć] w ŝadnym człowiecze nie była* W 482₆₃₋₆₄).

Abu minėti linksniai gali būti vartojami analogiškose to paties kūrinio konstrukcijose, pvz.:

D w a l i a S. b u w o i a m i m p DP 429₃₂₋₃₃ (: *Duch ś był w nym* W 422₄₃) – *D w a l i á S. b ũ w o i a m e* DP 426₃₉₋₄₀ (: *Duch święty był w nim* W 420); *i e i b i r m u l i p b u t u* *Schwenta Dwale* BP II 140₁₂₋₁₃ – *D w a l l i a S c h w e n t a b u w a i e m e* BP I 217₇₋₂₁₈₁; *n e r a i u m p i t e y f i b e s* (: *nie máŝz w nim spráwiedliwošći*) PS I 30₁₈₋₁₉ – *n e r a i u o f e* *f w e y k a t o s* (: *nie było w nich zdrowia*) PS I 125₂₀₋₂₁ ir t. t.

Sinonimišką posesyvinę šių linksnių vartojimą rodo ir skirtingų senujų raštų identiškų atitikmenų lyginimas, pvz.:

J a m p i b u w a G i w a t a / i r G i w a t a b u w a ŝ w i e l i b e ŝ z m o n i u BP II 270₉₋₁₀, – *J a m é g i w a t á b ũ w o / o g i w a t á b ũ w o ŝ w i e f u m ũ ŝ m o n i u* DP 42₃₉₋₄₀;

b e r n e l i s a u g o , i r ŝ t i p r i n o s , p i l n a s i ŝ z m i n t i e s , i r m i l i s t a D i e w o b u w o i u m p PS I 163₁₉₋₂₀, – *b e r n e l i s á u g o i r ŝ t i p r i n o ŝ d w a l i a / p i l n a s p r ô t o / i r m a ł o n e d i é w o b ũ w o i a m e* DP 49₁₇₋₁₈.

Kartu su adesyvu išnyko ir aptariamoji posesyvinių santykių raiška. Senujų raštų adesyvo konstrukciją su veiksmožodžiu *būti* dabartinėje bendrinėje kalboje atitinka kitos posesyvumo raiškos priemonės (žr. LKG I 209). Palyginkime senujų raštų ir dabartinės kalbos analogiškas posesyvines konstrukcijas. Kaip pavyzdį čia galima pateikti Daukšos *Postilės* perikopių ir dabartinio Biblijos vertimo identiškus atitikmenis:

Jn 1: *ŝ o d i s b u w o D i e w i e p* DP 42₃₅₋₃₆

ŝ o d i s b u w o p a s D i e v a ŠR 1680

Jn 19, 40: *k a i p b ũ d a s ŝ i d ũ ŝ i a m p t á i d o t* DP 180₄₋₅ (plg. Bretkūno: *k a i p ŝ i d u b u d a s i r a p a k a ŝ t i* BP I 394₂₃₋₂₄)

k a i p r e i k a l a w o ŝ y d ũ l a i d o j i m o p a p r o t y s ŠR 1713

Lk 11, 35: *i e i ŝ w i e l á k u r i i i t a w i p y r á / t a m ŝ u m u n e b u t y* DP 556₃₇₋₃₈

k a d t a w o j i ŝ v i e s a n e b ũ t y t a m s y b é ŠR 1653

Jn 15, 2: *W i ŝ l o k i a s w a ŝ a r ó u g i s m a n i p n o t n e ŝ z a n t i w á i ŝ i a u s / a t k i r s* DP 603₃₋₅

K i e k v i e n a m a n o ŝ a k e l e ,

n e d u o d a n č i a w a i ŝ i a u s ,

j i s i ŝ p j a u n a ŠR 1705

Tačiau dažniausiai posesyvinę adesyvo konstrukciją su *būti* dabartinėje lietuvių kalboje atitinka veiksmožodžio *turėti* konstrukcija. Ši tendencija jau matyti ir senuosiuose raštuose, plg.:

ŝ a n d o r o s ... H e r e t i k ũ ŝ e m p n e i DP 485₅ – *H e r e t y k a y n e t u r i w i e n i b e s i r ŝ u d e r m e s* PS I 255₁₀₋₁₁.

(Tas pats pasakytina ir apie prielinksnio *prieg* konstrukciją. Ją taip pat išstūmė veiksmazodžio *turėti* junginiai, plg.:

dagūs džėuges išg ios prieg ľaw ľanczios... idant talfai žėmefnis pafaulis...wėrktu ios ľu ľawimi ne turėdamas DP 616₁₆₋₁₈).

Teigiama (Rosinas 1988, 171), kad konstrukcija N^{1 dat} YRA N^{2 nom gen} (*Man yra pinigų*) yra bendrabaltiška, archajiška, o konstrukcija N^{1 nom} TURI N^{2 acc gen} (*Aš turiu pinigų*) – inovacija. Prisiminus anksčiau minėtą datyvo ir adesyvo semantinį artumą, galima reziumuoti, kad senuosiuose raštuose fiksuojamo adesyvo su veiksmazodžiu *būti* išnykimas – o ir negausūs dabartinėje kalboje naudininko junginiai su šiuo veiksmazodžiu (juos taip pat dažniausiai pakeičia veiksmazodžio *turėti* konstrukcijos) – yra dar vienas patvirtinimas apie lietuvių kalbos posesyvumo raiškos evoliuciją nuo „E-kalbų“ prie „H-kalbų“.

ON ONE CASE OF THE EXPRESSION OF POSSESSIVITY IN OLD LITHUANIAN WRITINGS

Summary

The paper discusses the expression of possessivity by means of the construction ‘the verb *to be* + Adessive’. This construction is semantically synonymous with a similar Dative construction and they both express the relation of possession.

Because postpositions are etymologically and semantically related to prepositions, the discussed Adessive construction correlates with the construction ‘the verb *to be* + preposition *prie(g)* + Dative’.

Most of the constructions under discussion have been found in Daukša’s ‘Postilė’. The fact that Daukša uses the Adessive case interchangeably with a prepositional construction in the same situations to express the same meaning can be explained by the influence of the original construction and the requirements of style.

In modern Lithuanian the investigated form of the expression of possession has been substituted for by other means of expression, most frequently by a construction with the verb *have*. The disappearance of the construction ‘Adessive + *to be*’ is another proof of the evolution of the expression of possession in Lithuanian from ‘E-languages’ towards ‘H-languages’.

ŠALTINIAI

- BP – Bretkūnas J., Postilla. Tatai estī Trumpas ir Praftas Iščguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkūna... Karaliaucziuiė... 1591 (prie santrumpos pridėtas romėniškas skaitmuo žymi knygos dalį).
- DP – Postilla Catholicka... Per Kunigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui, 1599.
- EE – Euangelias bei Epistolas... pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwifchka Szodzia / per Baltramieju Willentha... Karalauczui, 1579.
- EP – Ewangelie polskie y litewskie... w Wilnie... 1647.
- PK – Polski z Litewskim Katechism... Nakładem Jego Mści Pána Málcherá Pietkiewiczjá... W Wilnie... 1598.

- PS I – Pvnkty Kazań... przez księdza Konstantego Szyrvida... W Wilnie... 1629 (romėniškas skaitmuo žymi šaltinio dalį).
- ŠR – Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas, Vilnius, 1998.
- VE – Enchiridion. Cateshismas mafzas... pergulditas / per Baltramiejū Vilenta plebona Karalaučiuie... 1579.
- W – Pofille Katholickiey Mnieyfzey... Przez D. Jakvba Wuyka... W Krakowie, 1596.

LITERATŪRA

- Ambrazas V., 1982, Žodžių tvarka ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija, – *Baltistica*, XVIII (2), 100–118.
- Ambrazas V., 1988, Verstinių XVI–XVII a. lietuvių raštų reikšmė istorinei sintaksei, – *Baltistica*, XXXIII (1), 71–79.
- Арутюнова 1991 – Н. Д. Арутюнова, Лингвистический энциклопедический словарь, Москва.
- Benvenist 1974 – Э. Бенвенист, Глаголы “быть” и “иметь” и их функции в языке, – Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва, 203–224.
- Bulygina, Stalmane 1985 – Т. Булыгина, В. Сталмане, Типология посессивных конструкций в современных балтийских языках, – *Baltu valodas senāk un tagad*, Rīga, 209–216.
- Fillmor 1981 – Ч. Филлмор, Дело о падеже, – *Новое в зарубежной лингвистике*, вып. X, Москва, 369–495.
- Fraenkel E., 1929, *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg.
- Gamkrelidze, Ivanov 1984 – Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, I, Тбилиси.
- Gelumbekaitė J., 1997, Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime, – *Baltistica*, XXXII (2), 179–202.
- Laignonaitė A., 1957, Pašalio vietininkai dabartinėje lietuvių kalboje, – *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai*, Vilnius, 21–39.
- LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika*, I, Vilnius, 1965.
- LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika*, III, Vilnius, 1976.
- Martine 1963 – А. Мартине, *Основы общей лингвистики*, – *Новое в лингвистике*, вып. III, Москва.
- Mološnaja 1989 – Т. Н. Молошная и др., План выражения категории посессивности, – *Категория посессивности в славянских и балканских языках*, Москва, 113–215.
- Palionis J., 1967, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius.
- Palionis J., 1999, *Daukšos Postilės indekse-žodyne praleisti ar netiksliai atstatyti žodžiai*, – *Archivum Lithuanicum*, I, 57–66.
- Range J. D., 1995, Allativ und Adessiv in altlitauischen Texten des 16. Jahrhundert, – *Linguistica Baltica*, IV, 93–102.
- Rosinas A., 1988, *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius.
- Rosinas A., 1995, *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilnius.
- Stang Ch. S., 1966, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo etc.
- Tarvydaitė D., 1986, Daiktavardžio linksniai ir prielinksninės konstrukcijos, – А. Paulauskienė, D. Tarvydaitė, *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*, Kaunas, 71–111.
- Топоров 1961 – В. Н. Топоров, Локатив в славянских языках, Москва.
- Zinkevičius Z., 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius.